

KOMPETENCE PRO DEMOKRATICKOU KULTURU –
NÁSTROJ PRO OTEVŘENOU SPOLEČNOST

INFORMAČNÍ MATERIÁLY Z EDUKATIVNÍCH PŘEDNÁŠEK

Anna Maršíková

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Projekt je financován z Evropských strukturálních a investičních fondů
v rámci Operačního programu Praha – pól růstu ČR.

OBSAH

PROČ SI VYBRAT DEMOKRACII?	3
JAK TO VŠECHNO ZAPADÁ DO ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ?	6
A CO INKLUZE?	8
ZDROJE.....	10

PROČ SI VYBRAT DEMOKRACII?

Když se bavíme o demokracii, můžeme vytáhnout klasické politologické koncepty¹. Víme, že slovo demokracie pochází ze slov *demos* (lid) a *kratos* (vláda). Víme, že existuje demokracie přímá a nepřímá (zastupitelská). Každý z nás už slyšel o Sokratovi, Aristotelovi, Platónovi, Machiavellim či Rousseauovi. A přestože si jejich pojetí a kritiku demokracie možná někteří z nás pletou, víme, že tohle je demokracie. To jsme se učili, to přeci najdeme v učebnicích... Pro mnohé z nás je demokracie stále ještě něco velmi abstraktního. Něco z historie. Něco, o čem diskutují politici. Výsada intelektuálů. Pro posilování demokratické kultury na školách je ale třeba si uvědomit, že demokracie se nás týká, i když neznáme všechny teoretické poučky, nebo nás nezajímá, kdo je zrovna premiér. Znaky, symboly a důsledky demokracie potkáváme doslova na každém kroku – ve městě, ve škole, na úřadech, v obchodech. Demokratická kultura (nebo její absence) ovlivňuje zásadním způsobem mezilidské vztahy i naše fungování v rámci společnosti. To samé platí i o prostředí vzdělávacích institucí. Jak může demokratické klima působit na žáky, a proč se snažit o jeho rozvoj na školách? Autoři referenčního rámce KDK uvádí, že "žáci, kteří vzdělání absolvují v bezpečném prostředí, kde mohou zkoumat, pochopit a zažít demokratické hodnoty a lidská práva:

- mají vyšší občanské povědomí
- podporují demokratické hodnoty
- rozumí svým právům i odpovědnosti vůči druhým
- podporují práva ostatních
- disponují kritickým myšlením a argumentačními schopnostmi
- pozitivně vnímají vlastní identitu a jsou společensky uvědomělí
- mají kladné vztahy se spolužáky založené na naslouchání, respektu a empatii
- přijímají zodpovědnost za vlastní činy
- mají kladný přístup k inkluzi a rozmanitosti ve společnosti
- se angažují v politických a sociálních záležitostech
- cítí, že mohou jako občané působit proti nespravedlnosti, nerovnosti a chudobě ve světě
- se mohou angažovat v demokratických aktivitách v budoucnu"

(COE, 2018c, s.98-99)

---

¹ Viz například Dvořáková, V. et al. (2008) *Základní modely demokratických systémů*. Oeconomica: Praha; Miller, D. et al. (2000) *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Barrister & Principal: Brno; Žaloudek, K. (1996) *Encyklopedie politiky*. Libri: Praha; Heywood, A. (1994) *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing.; či z novějších titulů kterákoliv publikace uznávaného autora Timothyho Snydera.

Demokracie a demokratické systémy měly odjakživa své zastánce a kritiky, nejinak je tomu i dnes. A diskuze o nejhodnější formě demokracie jsou samozřejmě potřebné a důležité – stejně jako se vyvíjí svět a společnost, musí na tento vývoj reagovat politický a společenský systém. To, co nějakým způsobem fungovalo před padesáti, třiceti, deseti lety například na Západě, nemusí nutně fungovat tady a teď. Každý si ten svůj ideální politický systém představuje jinak. Kouzlo demokracie pak spočívá v tom, že do velké míry (na rozdíl od totalitních režimů), je možné tyto individuální představy naplnit. Je pro vás současný systém příliš liberální (například máte pocit, že máme příliš mnoho svobody na úkor bezpečnosti), nebo příliš konzervativní (například si myslíte, že tradiční koncept rodiny je již zastaralý a neodpovídá dnešní realitě)? Založte si politickou stranu či hnutí, občanskou iniciativu nebo organizaci, která se bude snažit prosazovat vámi navrhované změny. Demokracie je totiž demokratická. Kromě toho, že nám umožňuje, abychom jako občané dělali to, co pro tu svou demokracii považujeme za vhodné, umožňuje nám také, abychom nedělali téměř nic². Rizikem druhého přístupu je ale stále větší vyprázdněnost demokracie. Samotná existence politického režimu, který nazýváme demokracií, nezaručuje, že tento politický režim bude také automaticky vycházet z demokratických hodnot. V mnoha případech dlouho z jakési setrvačnosti (a z obavy nazvat věci pravým jménem) přetrvává skořápka demokratičnosti, přestože reálně již stávající systém demokratické hodnoty neuznává. A jak bohužel dobře víme z historie, demokracie je také o zodpovědnosti a uvědomění si, co se stane, když si demokraticky zvolíme totalitu.

Karel Kryl v jedné ze svých písní zpívá o demokracii s kosmetickou vadou³. Za kosmetickou vadu tehdejšího nově vzniklého systému považuje fakt, že se oproti předchozímu totalitnímu režimu změnilo pramálo. Bylo tomu tak? Jak je to s demokracií dnes? Je po všech těch letech demokracie vyzrálejší, dokonalejší? Či naopak oněch kosmetických vad přibylo? Má náš současný systém k demokracii ještě dále než při vzniku samostatné České republiky? Jak dlouho se ještě budeme odvolávat na 40 let komunismu, když už 30 let máme demokracii? Na osobní rovině si na tyto otázky musí odpovědět každý sám. Pokud hledáme jakési objektivní posouzení, můžeme nahlédnout do statistik zpracovaných organizací Freedom House, která od roku 1973

---

² Samozřejmě za předpokladu, že se svým jednáním (či nejednáním) vejde do právního rámce (dodržujeme zákony) určeného demokratickými strukturami (jejichž součástí ale také jsme).

³ Píseň Demokracie.

sleduje demokratický vývoj ve světě na základě kritérií rozdělených do několika kategorií (průběh voleb, politický pluralismus a participace, fungování vlády, svoboda slova, shromažďovací právo, právní řád a práva jednotlivců). Jakkoliv můžeme mít díky současným diskuzím pocit, že je na tom česká demokracie špatně, v mezinárodních srovnáních si Česká republika podle metodiky Freedom House nevede nejhůř. V žebříčku se umístila dokonce v první třicítce zemí (z 210 zkoumaných) a ve všech zkoumaných kategoriích ztratila 7 bodů ze 100. Patří tak mezi 45% zemí, které jsou označeny jako svobodné (Freedom House, 2019). Řekněme, že po formální stránce jsme ještě do totality nesklouzli, přesto se ale občas v naší demokracii necítíme komfortně. Pokud i vy máte pocit, že vás naše demokracie potřebuje, můžete na stránkách krátké projektové metodické příručky s názvem *Demokracie nepatří jen do občanky aneb Jak rozvíjet demokratické prostředí ve vaší škole* nalézt inspiraci, jak přispět ke zlepšení klimatu na školách i ve společnosti.

JAK TO VŠECHNO ZAPADÁ DO ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ?

Ačkoliv v České republice nemáme téma demokracie formálně zakotvené přímo ve vzdělávacím systému (ve smyslu výuky k demokracii), tak jak tomu je například v Německu, vůbec se nejedná o cizí koncept. V podstatě veškeré strategické a vzdělávací dokumenty od školského zákona po rámcové vzdělávací programy se odkazují na demokratické hodnoty jako klíčový prvek naší společnosti. Nemusíme se tedy bát argumentovat tím, že dokumenty KDK jsou plně v souladu se zájmy českého školství. Koneckonců, přestože v seznamu 101 zkoumaných kompetenčních schémat nefiguruje žádný český výchozí materiál, na vytvoření finální verze dokumentů se podílel také zástupce českého Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (viz autorský tým dokumentů).

Pokud nahlédneme do školského zákona⁴, je pro naše účely relevantní především §2, odstavce 1 a 2 týkající se zásad a cílů vzdělávání. V oblasti zásad je mimo jiné zdůrazněna potřeba "rovného přístupu [...] bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana" (Zákon 561/2004 Sb., §2, odstavec 1a)) a potřeba "zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce" (Zákon 561/2004 Sb., §2, odstavec 1b)). Odstavec 1c) pak odkazuje na zásadu "vzájemné úcty, respektu, názorové snášlivosti, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání" (Zákon 561/2004 Sb., §2, odstavec 1c)). V rovině cílů jsou v souvislosti s modelem KDK nejrelevantnější odstavce c–g). Odstavec c) pak přímo říká, že jedním z cílů je "pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost" (Zákon 561/2004 Sb., §2, odstavec 2c)). Všechny tyto (a další) zásady a cíle je možné rozvíjet za použití kompetenčního modelu KDK.

*Bílá kniha*⁵ z roku 2001 – dokument, který v době svého vzniku reflektoval potřebu hloubkové transformace české vzdělávací politiky – určuje demokratické principy jako stavební prvek této proměny. Definuje několik základních pilířů, na kterých by české školství mělo stát: 1) umožnění "spravedlivého přístupu ke vzdělávacím příležitostem"; 2) "maximální rozvíjení potenciálu každého jedince"; 3) "změny obsahu vzdělávání,

---

⁴ Zákon 561/2004 Sb. ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

⁵ Národní program rozvoje vzdělávání v České republice

metod a forem výuky, ale i změnu klimatu a prostředí školy"; 4) "decentralizace řízení vzdělávací soustavy a participace sociálních partnerů na rozhodování"; 5) "zvyšování statusu a profesionality pedagogického personálu a zdokonalování vzdělávacích procesů na základě jejich vědeckého poznání" (MŠMT, 2001, s.17-18). V podobném duchu pokračuje i *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020* (jakkoli je dokument zaměřen spíše na praktické a formální náležitosti proměny školství). Důraz na "rozvoj aktivního občanství vytvářejícího předpoklady pro solidární společnost, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí" (MŠMTa, s.8) patří mezi čtyři hlavní cíle vize Strategie 2020. Především ve vytýčené prioritní oblasti týkající se snižování nerovností ve vzdělávání pak lze opět čerpat z dokumentů KDK.

V nově připravované *Strategii vzdělávací politiky ČR do roku 2030+* již tvoří "získání kompetencí potřebných pro aktivní občanský, profesní i osobní život" jeden ze dvou strategických cílů (Veselý, 2019, s.2). Právě důraz na rozvoj žákovských kompetencí v oblasti aktivního občanství je něco, co v dosavadní vzdělávací politice chybělo, a chybí tudíž i dostatek materiálů, které by se problematice věnovaly z didaktického, pedagogického i praktického hlediska. Model kompetencí pro demokratickou kulturu tedy nabízí jedinečnou možnost, jak si práci s tímto aspektem vzdělávání osvojit.

Přestože je model KDK zaměřen na rozvoj kompetencí pro demokratickou kulturu, netýká se pouze výchovy k občanství. Na úrovni Rámcových vzdělávacích programů prostupuje model KDK vzdělávacími oblastmi i průřezovými tématy a navazuje také na většinu klíčových kompetencí definovaných v příslušných RVP.

A CO INKLUZE?

Zdá se, že inkluze je začarované slovo. A pokud ne začarované, tak minimálně natolik nabité emocemi, které se na něj v průběhu několika málo posledních let nabalily, že diskuze na toto téma okamžitě sklouzává téměř do sfér hospodských potyček. Často se tak děje proto, že splývá obsahová a praktická stránka věci a kvůli špatným zkušenostem s praktickými záležitostmi je odsouzen celý koncept. Zatímco není sporu o tom, že praktické zavádění inkluzivních opatření na české školy má svá (velká) úskalí⁶, po hlubším zamyšlení se mnozí diskutující nakonec shodnou, že ve své 'utopické' formě je společné vzdělávání přínosné. Problémem je, že většina oficiálních dokumentů MŠMT, se kterými pedagogové pracují, je zaměřena vyloženě na praktickou stránku inkluze. Drtivá většina materiálů (nejen těch ministerských) týkajících se této problematiky má následující podobu: inkluze je daná tím a tím zákonem, týká se žáků s těmito problémy, toto jsou podpůrná opatření, toto jsou příslušné tabulky a výkazy. Zásadním nedostatkem je vysvětlení konceptu inkluze jako takového. *Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016–2018* sice v úvodu nabízí krátké vysvětlení přínosu inkluzivního přístupu⁷, ale i zde chybí zasazení do širšího kontextu rozvoje demokratické společnosti⁸. V některých případech pak navíc praktické oficiální pojetí inkluze neodpovídá realitě, a pedagogové a vedení škol se ocitají v zoufalé situaci, kdy chybí motivace dál bojovat s byrokratickými nařízeními, které jim nedávají smysl, a zároveň je třeba udržet kvalitu výuky.

Proč bychom tedy měli stát o inkluzi? O konceptu společného vzdělávání se v českém prostředí hovořilo již dlouho, ale až v roce 2016 došlo k zakotvení inkluze do novelizovaného školského zákona. Na oficiální rovině se tedy jedná o poměrně novou vzdělávací strategii (ačkoliv některé školy inkluzi přirozeně praktikovaly již dlouhou dobu) a domnívat se, že bude vše fungovat okamžitě bez jakýchkoliv nedostatků, je chyba. Tyto nedostatky lze však časem vyřešit – například přenastavením finanční

---

⁶ Viz například tematické zprávy ČŠI *Společné vzdělávání ve školním roce 2016/2017* či *Vybrané aspekty implementace společného vzdělávání v období 1. pololetí školního roku 2017/2018, Analýza prvního roku implementace společného vzdělávání I* (MŠMT) či velmi zajímavá publikace s názvem *Řízení inkluze ve škole* vydaná Masarykovou univerzitou.

⁷ "Rovnost a kvalita jdou ruku v ruce. Inkluzivní vzdělávání je třeba vidět jako rozvíjející se koncept, kde mají témata rozmanitosti a demokracie stále větší význam." (MŠMTb, s.1) Rovnost přístupu ke vzdělávání tvoří hlavní proinkluzivní argument. Ten ale dále není nijak rozvinut či vysvětlen.

⁸ *Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2019-2020* pak sklouzává opět do čistě formálního jazyka a pojetí inkluze (MŠMTc).

podpory na základě analýz potřebnosti, zvýšenou kvalifikací asistentů pedagoga, proškolení pedagogických pracovníků v oblasti specifických potřeb žáků, lepší metodologickou podporou atd. Předpokladem úspěšnosti těchto změn je ale vzájemný dialog škol a ministerstva školství založený na jasně definovaném konceptu společného vzdělávání. Pokud nevěříme tomu, že je inkluze potřebná, těžko můžeme navrhnout nebo požadovat změny, které situaci změní k lepšímu. Referenční rámec modelu kompetencí pro demokratickou kulturu nám může pomoci lépe pochopit konceptuální východiska inkluzivního vzdělávání. Je důležité zdůraznit, že autoři referenčního rámce nepoužívají v publikacích spojení 'inkluzivní vzdělávání'. Celý model je totiž vystavěn kolem předpokladu, že se všichni vzdělávají společně. Inkluzivní vzdělávání je tedy pro autory výchozí situace a osvojení kompetenčního modelu slouží ke zjednodušení a zefektivnění implementace praktických náležitostí takového přístupu ke vzdělávání. Skrze osvojení modelu KDK by na školách mělo dojít k vytvoření takových podmínek, kde budou moci všichni bez rozdílu co nejlépe využít svůj potenciál a najít si své místo ve společnosti. Inkluzivní škola pak není příjemnějším místem pouze pro žáky, ale nabízí prostor k osobnímu a profesnímu růstu i pro učitele a vedení školy.

ZDROJE

Freedom House (2019) *Freedom in the World 2018. Table of Country Scores* [online]. [cit. 13.6.2019]. Dostupné z <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2018-table-country-scores>>

MŠMT (2001). *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Ústav pro informace ve vzdělávání. ISBN 80-211-0372-8. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>>

MŠMT. *Analýza prvního roku implementace společného vzdělávání I*. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/prvni-rok-spolecneho-vzdelavani-v-reci-faktu-aneb-skutecnost>>

MŠMTa. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/strategie-vzdelavaci-politiky-2020>>

MŠMTb. *Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016-2018*. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/15-spolecne-informace-a-aktuality>>

MŠMTc. *Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2019-2020*. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/15-spolecne-informace-a-aktuality>>

Veselý, A. (2019). *Příprava Hlavních směrů vzdělávací politiky ČR 2030+*. Shrnutí dosavadní práce. Dostupné z <<http://sdv.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>>

Zákon 561/2004 Sb. ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání